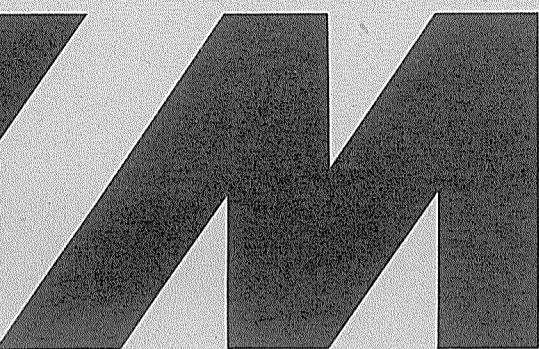

KÖRVENTALAK

SZÓCS GÉZA

A baden-badeni kísértetek

Baden-Baden már a római kortól kezdve nevezetes fürdőiről, de nevét csak a legújabb korban sokszorozták meg, s lehet, hogy a névnek ez a megkettőzése is szerepet játszott abban, hogy a város úgy érezte: a világhíres Friedrich-fürdő mellett ideje megnyitni még egy nagyfürdőt. Tény annyi, hogy az egykor Augusta-fürdőt is beleépítve, néhány éve fölavatták az azota nemkevésbé világírűvé vált Caracalla-thermákat is; úgyhogy most már nemcsak egyetlen történelmi hangulatú, pazarul dekorált épületkomplexumban lehet fürdőzni, hanem egy modern, rafinált vízi technikával ellátott új palotában is — vagy ennek földetlen, melegvízű, szabadtéri medencéiben —, és a vendég a fürdőzésnek nemcsak kifinomult szertartásait, hanem, mondhatni, egyenesen művészettel is élvezheti, a római fürdőtől az ír fürdőig. A gőzfürdők, különböző hatóanyagú és hőmérsékletű vizek, valamint az elfáradt szervezet megmozgatásának és újjáélesztésének annyi és olyan árnyalata, technikája és minősége nyúgözi le az embert, hogy mire kilép az utcára, már már beavatottnak érzi magát.

Baden-Baden megnyugtató és egyben fölkavaró város. Megnyugtató, mert a látogató két szemével győződhet meg róla: igenis, létezik még ilyen város a földön — a valóságban is, nemcsak regényekben vagy filmekben: ilyen gazdag, ilyen szépséges, ilyen ékszerhez hasonló. De föl is kavarja ugyanakkor az embert Baden-Baden: miért nem lehet ilyen az egész világ, miért csak eldugott sarkaiban találni hasonló helyeket, miért nem nyaralás az egész élet, melyet az önként vállalt és tartalmas és elégtételel teljes munka töltethet meg, mint azazt az ismeretlen baden-badeni koncertmesterét, aki oly elmélyülten, annyi hittel és érzékenységgel játszza zenekara élén a múlt század elején húsz évesen elhunyt fiatal spanyol zseni, Arriaga egyetlen szimfóniáját a városka közepeén álló Kurhausban. A Kurhaust nagyjából ugyanakkor tervezte építésze, Friedrich Weinbrenner, mint Arriaga a maga szimfonijáját. Az épület, múlt században megállmodott csöndes eleganciájával, estefele, mikor fényei kigyűlnak, olyan a korzó-sétaúton, mint egy százra került, titokzatos óceánjáró hajó, Fellini valamely filmjéből vagy Cortazar egy regényéből. A korzóra kitett fehér székeken nyári napokon fehér öltönyös urak és nagykalapos hölgyek üldögélnek, séta közben meg-megpihenve egy keveset. Így ősz végén és estefele azonban csak a kísértetek kucorognak a napozósékeken: Turgenyev például, vagy Dosztojevszkijé, vagy Bénazeté. Talán azért épp az övéké, mert egyiküknek sincs szobra kedves városukban — s valahol mégiscsak meg kell húzódniuk, ha visszajárnak ide.

Turgenyev egykor házának kapuján, a Fremsbergerstraße 47 szám alatt, ugyan ott a felirás, hogy Villa Turgeniew — mellette azonban ott a figyelmeztető tábla is, hogy magánház, és belépni oda tilos. Vajon mit gondol erről a ház egykor urának kísértete? Vagy a Dosztojevszkijé, aki a Gernsbacherstraße 13 szám alatti, táblával ma már nem jelölt fogadó szobáiba szeretne még egyszer, több mint száz év után, visszatérni? Bénazet bankár nevét ma már kevesen ismerik, pedig ő volt az a mecénás, akinek köszönhetően a múlt század első felében Baden-Baden Európa és a világ előkelősegeinek kedvenc fürdő- és mulatóvárosává lett. A Kurhaust ő építette, s nyomában Baden-Baden a világ lóversenysportjának egyik fővárosa.

A lóversenytér felé menet, a golf- és teniszpályák mentén, követve a tisztavizű Oos szép, de nem hivalkodó kövekkel kirakott medréit, az emberen valószínűleg érzés vesz erőt, ugyanis november közepén túl vagyunk már, s mégis virágzó bokrok mellett vezet el az út a verőfényben. Az ugyan ismert tény, hogy az almafa egész Németországban itt a környéken borul virágba leghamarabb — ez lévén a legmelegebb tartomány —, de hogy Mikulás előtt két-három héttel még virágoszék valami: ez azért még itt is meglepő, a különös nevű, különös alakú, különös színű és illatú növények e gazdag kertvárosában. A színek tobzódása a pasztell minden elképzelhető tónusában és árnyalatában, ugyancsak nem fokozza az emberben a valószerűség érzését, mint ahogyan a rejtekt kis udvarok mélyén meghúzódó kínai boltocskák, régi kútak vagy szobrok sem.

Szökőkúttal különben tele a város; ejfélkor pedig, a badeni őrgrófok kastélyának udvarán, a mélyeséges csöndben, évszázadok óta ugyanaz a harang szólal meg. Innen talán még szébb a város; a németek, mint mindenhol, ahol kedvükre építettek, itt is kiélték fékezhetetlen szenvédélyüket a tekervényes és szűk utcácskák, girbe-görbe lépcsősorok, erkélyek, teraszok, zárt terecskék és árkádok iránt, s a kastélyból minden egyetlen pillantással átfogható. Vagy: az ember belép egy udvarra, s megpillant egy legalább százéves lovasszánt, s már nem is csodálkozik semmin, legfönnebb gyönyörködik a várkastély falára futtatott növények vörösében. S hogy minden méregdrága? dehát ugyan milyen lenne? jó, hogy egyáltalán: van.

Külön méltányolja a látogató azt is, hogy a városatyák oly kevessé konzervatívak — ami elég meglepő, épp Baden-Badenről lévén szó —, oly kevessé, hogy még azt a két rozsdás vasháromszöget is műalkotásnak fogadták el, gondolom, cinkos szemhunyo-

TATÁR SÁNDOR

Amit még kívánhatok

Ablakpárkányodra fagyott mosolyomat repessze le onnan a csönd, — a belső jégverés, — a felejtés fertőtlenítővödrös, gyökérkorfás szolgacsapata. Felvert vadmadár-lélegzetem tanulja meg mostmár végképp kerülni az erdőd...

A muslincarajként szétzavart sötétség helyén; örököseként kifényesedik az immár mindig hideg reggel. A diderege bokázó novemberi füvek alján, a saját verszomjára egyre ráutaltabb dér karmai között végezze (be) a lábnyom.

rítással, sőt meg is vásárolták a város részére, amit néhány éve egy amúgy nevesnek számító avantgard szobrász állított föl a parkban. Ebben a parkban még ezek a rideg, rozsdás vasak is emberivé szelídülnek. A kiállítóteremben ezekben a napokban Magdalena Jetelova, egy fiatal cseh szobrásznő műtárgyai láthatók. Mindegyik súlyos, több mázsás faszerkezet, legfőbb erényük talán a formák nyeresége; minden egyik emlékeztet valamire — széthasadt csónakra, rosszul tervezett bitófára, gyalupadra — de egyik sem valami. A badeni őrgrófok hajdani lovagvárának romjai — az is volt nekik, nemcsak kastélyuk — az egész városból láthatók egy hegycsúcson. Az őrgrófi család a magyar történelemből is ismerős, leginkább Badeni Lajos hadvezér révén; mikor ő tanulta a tudományt a vár falai között, az ősi sasfészeket még lakták. A latinok terjeszkedését az Alpoknál megállító híres alemann ék egyik legfőbb erőssége, a badeni vár azonban végül nem kerülhette el sorsát: ma már csak baglyok és denevérek lakják a romokat, az egyik terembe persze azért beköltözött egy kávézó is. A vendég, miközben sörét iszogatja, elmorondírozhat azon, hogy milyen nehéz napokat megélt kövek veszik körül, és az ablakból — hiszen az idő ragyogó — szépen, tisztán látszik a közelben a megmérgezett Rajna.

»A játékos«, Dosztojevszkij legismertebb kisregénye, Rouettenburgban játszódik, melyről az író csak annyit mond, hogy a Rajna mentén fekszik. Talán Wiesbadenről mintázta e városkát, talán Baden-Badenről, hiszen minden két fürdőhelyen lakott és minden két játékkaszinóban sokat veszített (a magyar költők, Ady Endre és József Attila, Monte Carlóban szokták volt elveszíteni pénzecskejüket).

A baden-badeni kaszinó — hol lehet máshol

Lépteid hangudvarába befogott tehetetlen állat a magány A magány ingoványában lépteid mellé más meleg jelenlét nem szegődik Jól bőséggel sem tartható legyek őszí tánca a magány A magány őszí vacogás a fal túzrakással ellentétes oldalán.

A magány hátrafordulás és üres utca ...Kanálispáráként kabátszáryad alamizsnáját követő állat a magány. A magány sebezhető, a magány oszthatatlan a magány önmagát kézbesíti házhoz, a magány győzni fog...

— a Kurhausban van. Az ember megilletődve nézegeti a csillárokat: szóval itt, alattuk, ezeknél az asztaloknál merültek el a hazárd poklába a dosztojevszkij hősök, a szerencsejátékos nagymamától a fiatal, szelmes tanítóig. »Kétféle játékstílus van, az egyik az úrias, a másik a közönséges« — írja Dosztojevszkij; az úriember pusztán kivánCSI, haszonmentes érdeklődésből játszik, egyszóval szórakozásból. A közönséges stílust a nyereségvágy határozza meg, és úgy tünt, ezen a novemberi estén, 1986-ban, inkább az utóbbi játékosok voltak többségen, legalábbis az arcokból ítélezve. Az úriemberek bizonyára másutt voltak és a mi sorsunkat intézték; és ez, legalábbis mint remény, éppoly megnyugtató, mint két nap Baden-Badenben.

SAJGÓ APOR

Ők és mi = mi

Csak fellobbant és el is merült, megült a hamutálban.

Utánam jönnek és várnak: állnak keseredett létben. Tétlen szemünkbe belenéznek és éhes szívükbe be nem fogadnak.

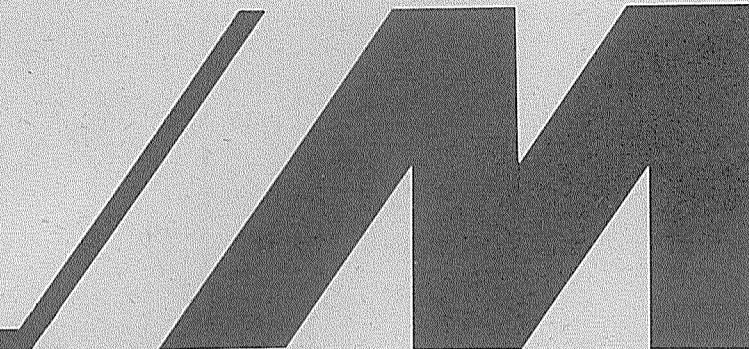
Haladnak felénk, hangtalan. Hangfalakon és kufárhárok tűl kondulnak vészharangok. Értem is eljönök naponta, letelepednek benne, és meg nem szólalnak; vagy lökdősődnek és kiabálnak. Eljönök naponta, hogy ne feledjem: várnak.

BRETTER Zoltán Kolozsvárott született, a pécsi egyetemen filozófia- és eszmetörténeti szemináriumot vezet. 1978-1981 között szülővárosában az *Echinox* című román-magyar-német nyelvű egyetemi lap egyik magyar szerkesztője volt. 1982-ben települt át Magyarországra.

SAJGÓ Apor Belgiumban él. Filozófiatörténettel foglalkozik. Verseit az *Irodalmi Újság*, az *Új Látóhatár* és a *Szírvány* közli.

SZÖCS Géza itt közölt esszéjét röviddel Romániából való kitelepülése után írta; első szembesülését jelzi egy nem erdélyi közeggel.

TATÁR Sándor eddig az *Élet és Irodalomban*, a *Harmadkorban*, a *Magyar Műhelyben* és a *Mozgó Világban* közölt verseket. Budapesten germanisztikát tanul.

BRETTER ZOLTÁN

Kritinkák

1.

Caspar David Friedrich különös alakja a művészettörténetnek, hiszen majdhogynem teljes feledésből bukkant elő, hogy azután a német romantika vezéralakjának ismerjék el. Pedig ott volt a romantika születésénél, ó maga is ez a születés. A festő, miután 1798-ban végez a koppenhágai Akadémián, Drezdában telepedik le, amely ezidőtől a német romantika központja. Itt Friedrich ahhoz a művészeti és irodalmi társasághoz tartozik, melyhez Philip Otto Runge, Ludwig Tieck és Novalis is. Egy gazdag, sok vitát kiváltó életmű ellenére tizenhét évvel halála után, 1857-ben, azt írják róla: »Friedrich feledve van.« S ez az ítélet csak jóval később, a 20. század elején s napjainkban változik meg radikálisan. »Az utókor megbosszulta őt.« Olyan csodálói akadtak, mint Kandinskij, aki benne láttá az absztrakt művészet kezdetét.

Akinek ilyen utóelete van, annak művei bizonyára különösek. S valóban!

Az első pillantásra akár realitásnak is látszó tájkép — mert Caspar David Friedrich tájképfestő — hamarosan átköltözött valamelyen megfoghatatlan, misztikus érzésekkel telített hangulatba, nem tájkép többé, hanem érzés. A reálisról kiderül: csupáncsak biztos, szilárd lépcsősor az éterbe, az éteribe, a lebegésbe, a túlvilágra. Friedrich képein gyakorta köd üli meg a tájat, napfelkelte van, vagy alkonyat, és ismeretlen, arcukat nekünk nem mutató emberek nézik a holdat.

Erről a festőről, élelműről ír esszét FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ (*Caspar David Friedrich. Helikon. Budapest 1986*). Az 1984-ben megjelent *Melankólia* című kötete után: törvényeszerűen. Már ott, abban a könyvben így fogalmazott: »Friedrich, akit barátai híradása szerint a legmélyebb melankólia jellemzett, és aki minden idők legmelankólikusabb (és leggyanúsabb) képeit festette meg, csalhatatlan érzékkel ismerte fel az újkori melankólia valamennyi ismérőt: a metafizikai magányt, az öngazolási kényszert, a szenvédő önlévezetet, a halálfelelemmel egybeolvadó halálvagyat, a zsenialitást idéző határhelyzetet.« A *Melankólia* történeti monográfiája után, most egy melankólikus festő. Az irány marad, de mélyülhet a magyarázat, apró adatokkal tágulhat a befogott kör.

Földényi igyekszik is a legapróbb adatokat összegyűjteni, esszéjébe tömöríteni. Indáz, örvénylik a megidézett adathalmaz, ötlet, kommentár, hol szorosabban, hol lazábban öleli körül a választott tárgyat, s van úgy,

hogy teljesen el is engedi. A szerző nem kedveli a teljes magyarázatokat, rejtvényfejtést. Módszere a bajuszpödresre emlékeztet: kezébe vesz néhány szálat, s megkíséri, hogy egy-egy szép igazsággá pödörítse őket, majd pedig újra próbálkozik. S ezúttal az igazság is más formájú lesz.

2.

Algériában született, de életének majd' ugyanannyi esztendejét tölti Párizsban mint Délen. Plotinosról és Szent Ágostonról írta filozófiai tézist, de sohasem fejezi be és sohasem válik filozófussá, belép a kommunista pártba, de néhány rövid év után már nem számítja közéjük magát, drámát, novellát, regényt, ezzét ír, élelműve azonban nem egy teljes életnek a műve s polcokon hosszan nem sorakoztható, mégis Nobeldíjas, és mielőtt meghal autószerencsétlen ség áldozataként, úgy érzi, hogy pályája kezdetén áll. Dolgai félbeszakadnak, s ott folytatódnak, ahol a dolgok ellenkezőjét lehet sejteni; ilyennek látszik egzisztenciája és egzisztencializmus is, alkotásának belső hullámverése, ahogy a part, a normális reflexió itt-ott szaggatott vonalait követi.

ALBERT CAMUS moralista Közöny című regényében is (új kiadása: *Szépirodalmi. Budapest 1987. Fordította Gyergyai Albert*); ennek ellenére immoralitással vádolják, mert a regény főhőse első látásra csupán vegetál, s az egyénnek a társadalommal és civilizációval kötött kompromisszumát nem hajlandó betartani. Meurseault immorális, mondják egyesek, s ezt éppen akkor, amikor egzisztencia és moralitás problémáját példázza élete, és Közönyében a halál perspektívájában való létezés lehetséges erkölcsösségre kérdez rá.

A közönyös ember valóban egzisztenciájának elvont fogalmáig lecsupaszított ember, aki a morál keresésére indul.

Camus kénytelen volt elmagyarázni hősét — ezt tette közvetlenül a Közöny után 1942-ben megjelent értelmező esszéjében, a *Sziszifusz mitoszában* is —, így a regény amerikai kiadásának előszavában azt mondja, hogy Meurseault esetében még csak egy *negativ igazságról* van szó, »a létezés és érzés igazságáról«, de olyan igazságról, amely nélküli önmaga s a világ meghódítása lehetetlen. Camus a tiszta ember lehetőségét kutatja s ennek első stádiuma az egzisztenciális nullpontra való visszatérés, az életnek abba a pontjába, ahol csak egyetlen mondat érvényes: az ember meghal.

A Közöny tehát kiindulópont, írója befeje-

zetlen, talán eleve befejezetlen programjának első állomása. Camus feljegyzései között, füzeteiben megtalálható a terv: »A Közöny — a zérus-pont. A kiindulópont. Folytatása: A pestis, már progresszió, haladás, nem a zérustól a végig, hanem egy mélyebb komplexitás felé, melyet még meg kell határozni. Az utolsó pont a szent, de neki aritmetikai értéke lesz, s úgy lehet majd mérni, mint az embert.«

3.

Az 1789-es francia forradalom körül gyülekező teóriák, filozófiák és filozófusok, saratánok, demagogok és főállású nemzetőrök szóáradatai, gondolkodók és rétorok eszméi a Macbeth boszorkánygyülekezettel, a negyedik szín elején rotyogó üstöt juttatja eszünkbe, hisz minden, amit ebbe bedobáltak, a jövő képet alakította ki. Ami a francia forradalom környékén történt, mai világunk alkotóeleme és problémája.

LUDASSY MÁRIA igen jó ismerője a felvilágosodás és a forradalom eszmetörténetének,

számos tanulmány szerzője e téma körben;

»Az én világom« sorozatban megjelenő kis kötete nem kimerítő dolgozatok gyűjteménye — más könyvei voltak ilyenek —, hanem rendszeres csiipegetések ből áll össze: az előzőleg részleteiben is feldolgozott kérdezkörök ből kapunk most ízelítőt, s a »rendszeres« azt jelenti, hogy a 18.-19. század francia, tágabban az egyetemes és »modern« eszmetörténet struktúrája bontakozik ki a viszonylag rövid, ámde éppen ezért lényegretőrő elemzések ből. Ludassy számbaveszi a korabeli fogalmakat, kategóriákat. Így szó van többek között természetről és történelemről, egyénről, közösségről és erkölcsről, szabadságról és szolgaságról és szerelemről, ünnepről, ideológáról, nacionalizmusról, békéről.

A francia forradalom — eszméiben, díszleteiben és látványában — az előző történelmet, az emberiség történelmét hajtja ama üstbe, amelyben ugyanúgy ott fortyog, buzog az antik Spárta és Róma köztársasági kultusza, a »boldog őskor« képzete, mint a császárkori Róma némely saturnáliaja és bacchanaliája, s a »kereszténytelenítési eljárásban«, a »Legfőbb Lény kultuszában« a középkor. S ezt a kusza logikát a »modern kor« fejti majd meg, ezt párolja, tisztítja világtörténelmi korszakká, melynek kiindulópontja így maga a francia forradalom.

A *Moralisták és terroristák* (*A francia felvilágosodás és a francia forradalom erkölci és politikai problémáiból. Kozmosz Könyvek. Budapest 1987*) tehát olyan panoráma, melynek egyik szegletében jelenidőnk is megpillantható.

A kötet terminológiai útmutatót is tartalmaz, ez azonban nem könnyíti meg lényegesen az olvasó dolgát, mert a szerző nem csak nyelvi megfogalmazásaival riogatja a »köznapi halandókat«, hanem a magával görgetett hatalmas ismeretanyaggal is: ezért műve a »fölöttébb érdeklődöknek« ajánlható.

TATÁR SÁNDOR

A kultúra kígyója (lassan) a saját farkába harap

Az írás csodálatos adománya révén juthatunk az empiria, ill. felismerésekhez vezető helyzetek megismétlődésének kényszere nélkül letűnt korok felhalmozott (s megőrzött) tudásanyagának birtokába. (közvilekedés)

...Idézem Hubay Miklóst, aki Pilinszky Jánost idézi, mégpedig (Madáchra vonatkozatva) Pilinszkynek azokat a »szavait«, melyeket az a Dosztojevszkijról nyilatkozó Camus-től idéz.

4.

Ha csak magát a könyvet nézzük, CSEJTEI DEZSŐ Miguel de Unamunoról és Ortega y Gassetről írott két minimonográfiáját (*A spanyol egzisztencializmus története. Unamuno és Ortega y Gasset filozófiájának fő kérdései. Gondolat. Budapest 1986*), akár örölkethetnénk is, hiszen minden interpretációnak helye van; egy lépéssel, egy fél lépéssel vagy csak egy lépés látszatával közelebb visz, vihet valamihez. Ennek a lépésnek a lehetőségét a művek már magukban hordozzák, egyik kisebb, másik nagyobb részt hagy az interpretátor számára, ahol emez békésen és otthonosan berendezkedhetik.

Tehát, végre! interpretálattuk Unamuno és Ortega filozófiáját, közelebb kerülünk hozzájuk, s a spanyol egzisztencializmushoz is egyúttal. Úgy tetszik, hogy száz oldalon megismerkedhetünk Unamuno egész filozófiai gondolatkörével, s a következő kétszáztiz oldalon Ortegaéval. Előtte azonban, hogy a két filozófust jobban megérthessük, rövid, harmincegynéhány oldalas bevezetést kapunk a spanyol történelemben, ennek néhány fontosabb történetfilozófiai problémájába. Csejtei könyvének végén közel harminc oldal jegyzet s kimerítőnek látszó tájékoztató irodalomjegyzék található, amely magába foglalja Unamuno és Ortega spanyol nyelvű műveinek részletes felsorolását. Jól végiggondolt könyv Csejtei Dezső. Minden benne van, aminek látszólag benne kell lennie, s a tartalom is ilyen. Szerző úgy ismerteti a két filozófus élelművét, hogy ezenközben az élelműveket is legszívesebben letenné asztalunkra. Olymódon interpretál, hogy minél többet idéz. Ezért könyve úgy olvasandó, mint jellemző és fontos idézetek gyűjteménye, mint *legemecum*.

De mi is egy ilyen abszolút erényekre pályázó könyvnek a közege, milyen megjelent és meg nem jelent könyvek közé érkezik? Általában azt mondhatnánk, hogy Csejtei Dezső könyve sehol se érkezik. Unamnonak csupán két regénye jelent meg magyarul és a magyar gondolkodástörténet nem tart számon más Unamuno-szakértőt. Ortega esete a magyar közégen vigasztalóbb, de az általános megállapításon aligha változtat az, hogy még a harmincs-nagyenes években megjelent két fontos művének, *A tömegek lázadásának* és a *Korunk feladatának*, Németh László személyében értője is volt, sőt nemrégiben olvashattuk Farkas Géza fordításában, Csejtei utószávával, két történelmi esszéjét, s Csejtei maga írt róla kismonográfiát. Mindez azonban nagyon is szűkkörű, rendszertelen, hiányos, hullámzó, esetleges, lyukacsos recepció. Csejtei Dezsőnek pedig ezeket a lyukacsokat kellett betömködnie. Precízitása, idézetekbeni tobzódása kényszer és önvédelem. Ha a közeg légnemű, a műnek súlyosnak kell lennie, hogy nehogy elszálljon. Talán erről van tudomása Csejtei Dezsőnek és ezt vallja meg könyvével.